

Συνοψίζοντας την εξέλιξη της θρησκείας, με όσα έχουν αναφερθεί σε προηγούμενα κείμενα, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι σε όλες τις δοξασίες και σε όλες τις θρησκείες, ο κόσμος πλάστηκε για έναν και μόνο λόγο: Για να χρησιμεύσει ως τόπος κατοικίας και δράσης του ανθρώπου. Ο άνθρωπος άλλωστε είναι το κυριότερο πλάσμα, αν όχι το ίδιο το παιδί του θεού. Όμως, «οι θεοί δεν είναι τίποτε άλλο από δημιουργήματα του ανθρώπινου φόβου. Ούτε θεός ούτε αθάνατη ψυχή υπάρχουν», διδασκε ο Βούδας (560 - 480 π.Χ.). «Ο φόβος είναι η πρώτη μητέρα των θεών», συμπλήρωνε ο Ρωμαίος ποιητής Τίτος Λουκρήτιος Κάρος (95 - 55 π.Χ.). Αλλά ο φόβος δεν υπακούει στη λογική. Κι ο φόβος του θανάτου δημιούργησε τις δοξασίες για την αθανασία της ψυχής, τη μετά θάνατο ζωή, τη μετεμψύχωση και τη Δευτέρα Παρουσία. Και οι δοξασίες αυτές επέβαλαν την προστασία του νεκρού με την ταφή του ή την απελευθέρωση της ψυχής του με την καύση του στην πυρά. Οι καλοί θεοί προστατεύουν τον ανυπεράσπιστο μπροστά στους κινδύνους άνθρωπο όσο ζει και φροντίζουν για την πέρα από τον τάφο πορεία του.

Ταφή, που σημαίνει πίστη σε μεταθανάτια ζωή, άρα και φόβο του ανθρώπου μπροστά στο άγνωστο, ανιχνεύουμε ακόμα και στις μακρινές εποχές της Παλαιολιθικής εποχής, 50.000 χρόνια πριν από την εποχή μας. Έθαβαν τον νεκρό σε τεχνητό λάκκο, μαζί με κατεργασμένους πυριτόλιθους και, σε μια τουλάχιστον περίπτωση, συντροφιά με ένα μπουτί από βοοειδές, να έχει να τρώει. Κι αυτό μας κάνει να πιστεύουμε ότι οι μακρινοί εκείνοι πρόγονοι του Homo Sapiens θεωρούσαν ότι η μεταθανάτια περίοδος ήταν παρόμοια με τη γήινη ζωή τους. Σε μερικά μέρη, οι νεκροί βρέθηκαν στους τάφους με τα γόνατα λυγισμένα σε τέτοια στάση, που έκανε τους ερευνητές βásiμα να υποθέσουν ότι τους έθαψαν δεμένους. Κι αυτό πιθανολογεί φόβο των ζωντανών ότι ο νεκρός μπορεί να γυρίσει ανάμεσά τους και να τους κάνει κακό. Δεμένος, εμποδιζόταν. Μια λύση αφελής αλλά πιο πρακτική από το μετέπειτα τελετουργικό κυνήγι των βρικολάκων, όπως διαμορφώθηκε στο διάβα των αιώνων.

Δεν μπορούμε να ανιχνεύσουμε με ακρίβεια, πότε η λατρεία των νεκρών εξελίχθηκε σε θρησκεία με αντικείμενο πίστης κάποιον θεό. Γνωρίζουμε ότι θεοποιήθηκαν και λατρεύτηκαν ζώα και αντικείμενα, για τα οποία πιστεύτηκε ότι έχουν ψυχή (Ανιμισμός), κι έπειτα η ανθρώπινη σκέψη στράφηκε στους ουρανούς. Πρώτα η Σελήνη ως αρσενική θεότητα που προκαλεί στις γυναίκες την έμμηνη ρύση, έπειτα ο Ήλιος που την αντικατέστησε ως κυρίαρχος των ουρανών. Στη Μεσολιθική εποχή (γύρω στα 10.000 με 7.000 χρόνια π.Χ.), η λατρεία του Ήλιου πρέπει να είχε ήδη προκύψει. Στη Νεολιθική, πίστευαν κιόλας στον θάνατο και την ανάσταση του Ήλιου, στον θάνατο και την ανάσταση της Φύσης. Στην ελληνική αρχαιότητα, ο κραταιός Ήλιος μεταλαμπαδεύτηκε στον τρυφερό θεό της ποίησης, της μουσικής και της μαντείας, τον Απόλλωνα.

Στη Νεολιθική εποχή, η λατρεία των νεκρών πήρε μεγάλες διαστάσεις. Ο τρυπανισμός του κρανίου εφαρμοζόταν συχνά, ενώ σε πολλές περιπτώσεις, το κρανίο αποχωριζόταν από το υπόλοιπο σώμα. Και καθώς ο νεολιθικός άνθρωπος είχε αποκτήσει μόνιμη κατοικία, την οποία ο ίδιος έκτιζε, σκέφτηκε πως ανάλογο κατάλυμα πρέπει και στον νεκρό. Σε πολλά μέρη, ξεκίνησε η κατασκευή ολόκληρων σπιτιών για τους νεκρούς, που θάβονταν μαζί με τα προσφιλή υπάρχοντά τους. Σε άλλα, ο νεκρός έμενε έκθετος στην ύπαιθρο, ώσπου να αποχωριστούν οι σάρκες και να ταφεί μονάχα ο σκελετός του. Σε κάποια άλλα, ενταφιαζόταν κανονικά. Αργότερα, κυρίως στην Αίγυπτο, η μумιοποίηση καθιστούσε αιώνια ανεξίτηλες τις μορφές.

Στα 2770 π.Χ. (κατ' άλλους, 2585 π.Χ.) ο Φαραώ Ζοζέρ και κυρίως ο συνεργάτης του πρίγκιπα Ιμχοτέπ (Ιμούθης για τους Έλληνες) μετέτρεψαν την θρησκεία σε όργανο άσκησης της εξουσίας και πέρασαν την Αίγυπτο στην εποχή των πυραμίδων. «Δίδαξαν»:

Κυρίαρχος θεός είναι ο Ρα, ο Ήλιος. Ενσάρκωση του θεού Ρα επί γης είναι ο Φαραώ, ο Ζοζέρ στην προκειμένη περίπτωση. Και ως θεός, ο Φαραώ είναι ο αρχιερέας, ο αρχηγός του ιερατείου, που θεσμοποιείται από αυτή την εποχή και παρεμβαίνει δυναμικά στην εξέλιξη της Αιγύπτου. Με τον πρίγκιπα Ιμχοτέπ ανώτατο ιερέα της Ηλιούπολης, της ιερής πόλης όπου δοξάζεται ο θεός Ήλιος. Κι ακόμα, ο Ιμχοτέπ προχώρησε σε μια νέα φάση τη λατρεία προς τον θεό, καθιερώνοντας την πυραμίδα, που «κάθεται» πάνω στον τάφο - οίκημα για τη μέλλουσα ζωή του Φαραώ. Η κλιμακωτή πυραμίδα του Ζοζέρ, στη Σακάρα, είναι το αρχαιότερο μνημείο της Αιγύπτου και αυτό που καθόρισε την ταφική αρχιτεκτονική των επόμενων αιώνων.

Το δίδυμο Ζοζέρ - Ιμχοτέπ είναι αυτό που παρέλαβε τη σουμεριακή επινόηση του ιερατείου και την καθιέρωσε ως θεσμό και δύναμη, με την ταύτιση του θεού στο πρόσωπο του εκάστοτε Φαραώ. Επειδή, τα χρόνια που ο Φαραώ Ζοζέρ αποφάσιζε ότι είναι η επί γης ενσάρκωση του θεού Ρα και ξεκινούσε την εποχή του ιερατείου και των πυραμίδων, για τους Σουμερίους η πρακτική αυτή ήταν ήδη παλιά. Όχι ως «γήινες ενσαρκώσεις» του θεού αλλά ως «αντικαταστάτες του θεού επί γης» (πατέσι ή ισάκ). Κι αυτό για εντελώς πρακτικούς λόγους: Στα 2600 π.Χ., ο πολιτισμός των Σουμερίων είχε ήδη φθάσει σε τόσο υψηλό επίπεδο, που επέτρεπε να υπάρχουν βασιλιάδες τόσοι, όσες και οι πόλεις. Οι πρώτες πόλεις κράτη στην ιστορία του ανθρώπου. Ουρ με τη μοναδική βασιλική νεκρόπολή της, Ουρούκ, Κις, Λαγκάς, Εριντού, Νιπούρ, Ούμα και άλλες σε διαρκή μεταξύ τους αντιπαλότητα, εχθρότητα και ένοπλη διαμάχη.

Σε όλες, κοινός απόλυτος μονάρχης βασιλεύε ο θεός. Οι κοσμικοί ηγέτες δεν ήταν παρά οι διαπιστευμένοι εκπρόσωποι του θεού που τον συντρόφευε η θεά Ιστάρ, πρότυπο της

κατοπινής βαβυλωνιακής αντίστοιχης. Η σεξουαλική ζωή του θεϊκού ζευγαριού άλλωστε είναι αυτή που γονιμοποιεί ή προστατεύει τη γονιμότητα ανθρώπων, ζώων και γης. Γι' αυτό, καθήκον του πιστού είναι να υποτάσσεται στη θέληση των θεών, την οποία πληροφορείται από τα μαντεία. Με τη συμμόρφωση στη θεϊκή θέληση και την εκτέλεση των λατρευτικών του καθηκόντων, κύριο από τα οποία είναι η προσφορά σφαγίων στους θεούς, ο πιστός έχει την πιθανότητα να αποκτήσει τα αγαθά του μάταιου αυτού κόσμου, μια και για μετά θάνατο ζωή ακόμα δε γίνεται λόγος.

Ολόκληρη αυτή η λατρευτική διαδικασία προϋπέθετε την ύπαρξη ενός πολυπρόσωπου ιερατείου με γραφειοκρατική οργάνωση και ιεραρχία, που πλούτιζε από τις θυσίες, καθώς του αναλογούσε το ένα δέκατο από τις προσφορές, από τα θρησκευτικά ιδρύματα (κυρίως μαντεία) και από το μερίδιο του θεού στα λάφυρα των νικηφόρων πολέμων. Ουσιαστικά, το ιερατείο αποτελούσε βασικό μοχλό της οικονομικής ζωής του κράτους.

Ο βασιλιάς εκπρόσωπος του θεού επί της γης ήταν ταυτόχρονα θρησκευτικός, πολιτικός και στρατιωτικός ηγέτης, επικεφαλής αντίστοιχων υπηρεσιών. Και συνήθως βρισκόταν σε πόλεμο με τους γείτονες.

Για τον λαό όμως, για όλους τους λαούς, σημασία εξίσου με την μετά θάνατο ζωή είχε και η βλάστηση, η καρποφορία, ο πολλαπλασιασμός των ζώων, όλα όσα χρειάζονταν για να τα βγάλει πέρα ο άνθρωπος στην επί Γης διαβίωσή του. Με τη θεά Μητέρα Γη να αποτελεί την πρώτη προτεραιότητα στη λατρεία, καθώς από αυτήν εξαρτιόταν ο θάνατος και η ανάσταση των καρποφόρων. Αγαλματάκια της Μητέρας Γης, της θεάς της Βλάστησης, κατασκευάζονταν στην Κρήτη από τα πρώιμα χρόνια. Το ζωογόνο χώμα όμως, η Δήμητρα και η Αφροδίτη κι όλα όσα έχουν σχέση με τις πανάρχαιες λατρείες, ήρθαν από την Ανατολή: Ζοφερές και σκοτεινές δοξασίες που μεταπλάστηκαν στα φωτεινά κι ανθρώπινα πρότυπα του ελληνικού δωδεκάθεου.

Από χώμα ζυμωμένο με αίμα του θεού Μαρντούκ ήταν φτιαγμένος ο μυθικός ήρωας Ταμούζ των Σουμερίων, του οποίου η ανάμνηση επέζησε ως τα χρόνια της κραταιάς Βαβυλώνας: Ένας πανέμορφος βοσκός που είχε την τύχη να τον ερωτευτεί η θεά Ιστάρ, αυτή που αργότερα θα έφθανε και στην ελληνική μυθολογία πιο εκλεπτυσμένη και διχασμένη σε Αφροδίτη και Δήμητρα. Ο έρωτάς τους, παθιασμένος και βίαιος, διακόπηκε ξαφνικά, όταν ένα αγριογούρουνο βρέθηκε στον δρόμο του Ταμούζ και τον σκότωσε. Τα δόντια του αγριογούρουνου, λένε οι ειδικοί, δεν είναι τίποτε άλλο από την ενσάρκωση του αλετριού που ξεσχίζει το χώμα για να ριχτεί μέσα του ο σπόρος.

Η Ιστάρ όμως κόντεψε να τρελαθεί. Θα μπορούσε να λούσει τον Ταμούζ σε μια μαγική πηγή και να του ξαναδώσει τη ζωή του αλλά δεν πρόλαβε. Ο αγαπημένος της είχε κιόλας περάσει τις πύλες του Αραλού, του μετέπειτα Άδη των Ελλήνων. Και στο βασίλειο του Αραλού έκανε κουμάντο η Ερεσκιγκάλ, η ζηλιάρα και κακόψυχη αδελφή της Ιστάρ. Η ερωτευμένη θεά αποτόλμησε να πάει ως εκεί.

Πανέμορφη και ταπεινή, παρουσιάστηκε στην πύλη του Αραλού κι άρχισε να παρακαλεί να της επιτρέψουν να μπει. Την άκουσε η Ερεσκιγκάλ κι άρχισε να τρέμει από θυμό. Πώς τολμούσε να την ενοχλεί η αδελφή της; Η Ιστάρ εξήγησε κλαίγοντας, τι ήταν αυτό που την έφερε ως εκεί. Η Ερεσκιγκάλ φάνηκε να πείθεται και διέταξε:

«Τρέξε, φύλακα της πύλης, άνοιξέ της την πόρτα / και να της φερθείς, όπως ορίζει ο αρχαίος νόμος».

Σκληρός ο νόμος, δεν επέτρεπε σε κανέναν την είσοδο στον Αραλού, αν δεν ήταν τελείως γυμνός. Η Ιστάρ έπρεπε να περάσει από επτά πύλες. Σε κάθε πύλη, ο φύλακας που τη συνόδευε, της αφαιρούσε κάποια από τα ρούχα και τα κοσμήματά της. Περνώντας και την έβδομη πύλη, η Ιστάρ έμεινε ολόγυμνη. Τότε, η Ερεσκιγκάλ διέταξε να την φυλακίσουν και της έστειλε συντροφιά «εξήντα αρρώστιες»! Μόνο που η Ιστάρ ήταν αυτή που έδινε ζωή στη γη, καθώς σ' αυτήν οφειλόταν κάθε είδους γονιμοποίηση. Με την εξαφάνισή της, φυτά, ζώα και άνθρωποι έπαψαν να έρχονται σε γονιμοποιό επαφή, άρχισαν να μαραίνονται και να εκλείπουν. Οι άνθρωποι άρχισαν να λιγοστεύουν:

#«Ο άνδρας κοιμόταν στο κρεβάτι του / από κάτω, η γυναίκα κοιμόταν μοναχή της», εξηγεί ο στίχος.

#Με όλα τούτα, οι θεοί έχασαν τις προσφορές και τις θυσίες των ανθρώπων. Καθόλου δεν τους άρεσε. Κάλεσαν την Ερεσκιγκάλ και την διέταξαν να ελευθερώσει την Ιστάρ. Η ερωτευμένη θεά, όμως, αρνήθηκε να φύγει, αν δεν έπαιρνε μαζί της και τον αγαπημένο της Ταμούζ. Με το «πες, πες», τους έπεισε. Ξαναπερνώντας μια μια τις επτά πύλες, αποκτούσε και τα ρούχα και κοσμήματα, που της είχαν αφαιρεθεί. Περνώντας και την τελευταία, κρατούσε πια στα χέρια της και τον όμορφο Ταμούζ, τον οποίο ανάστησε στη μαγική πηγή. Ο έρωτας νίκησε τον θάνατο, ξαναγύρισε στη γη κυβερνώντας θεούς και ανθρώπους, ζώα και φυτά, η φύση ξανάρχισε να βλασταίνει, νεογέννητα ζωάκια πλημμύρισαν τους αγρούς και τα δάση.

Για τους Σουμέριους δεν γνωρίζουμε. Για τους Βαβυλώνιους όμως, ο μύθος της Ιστάρ και του Ταμούζ αντιπροσώπευε τον κύκλο της ζωής στη φύση, τον θάνατο της βλάστησης στη διάρκεια του χειμώνα και την ανάστασή της την άνοιξη. Μια φορά τον χρόνο, τιμούσαν τη μνήμη του Ταμούζ ως μέρα πένθους για τον θάνατό του, που τη διαδεχόταν μέρα γιορτής και χαράς για την ανάστασή του.

Στα κατοπινά χρόνια της αρχαίας Ελλάδας, η αρπαγή της Περσεφόνης έγινε η μια εκδοχή του μύθου, με πρωταγωνίστρια τη θεά Δήμητρα, θεά Μητέρα Γη με κορυφαία λατρεία της τα Ελευσίνια Μυστήρια. Και η Αφροδίτη με τον Άδωνη μετατράπηκε στην δεύτερη εκδοχή της ελληνοποιημένης Ιστάρ. Με τις γιορτές τα Αδώνια να διαρκούν (όπως και του Ταμούζ) δύο μέρες.

(Εθνος της Κυριακής, 3.6.2001) (τελευταία επεξεργασία, 25.9.2009)